

с мањим или већим одступањима. Југославија је показала знатну независност вањске политике и слободу дјеловања унутар земље, за разлику од осталих. Она је покушала и да нађе такав систем који би омогућио слободу развоја свим националностима и живот у релативној хармонији. У овом дијелу примјетно је да се Б. Јелавић користила релативно доста студијом *Dennison-a Rusinow-a The Yugoslav Experiment 1948-1974*.

Задње поглавље овог дијела је обиљежено *Грчка алтернатива* и у њему писац даје политички и друштвени развој Грчке послје рата.

Историја Балкана се лако чита. Стилски јасна, она је доступна готово сваком образованом читаоцу. Према садржају и начину како је обрађен тај садржај може се убројити више у значајне приручнике него у оригиналне монографије. Писана хронолошким начином, према одређеним цјелинама које обухватају одређене области у одређено вријеме, *Историја Балкана* обухватила је три вијека, с мноштвом догађаја и процеса који се преплићу и које ауторица упоређује. Нажалост, Барбара Јелавић се користила само секундарном грађом, литературом и то оном која је написана на енглеском и која је преведена на енглески језик, као што је, на примјер, *Историја Југославије* од В. Дедијера, И. Божића, С. Ђирковића и М. Екмечића (коју иначе цитира на више мјеста). Због тога, такође, *Историја Балкана* не доноси неке нове важне чињенице нити особита нова тумачења. Уосталом, сама Б. Јелавић у предговору каже да је ова књига намијењена као увод у балканску историју. Ипак, она настоји да на основу такве литературе, која је релативно обимна и својим коментарима извуче неке шире закључке.

Селена Леовац

Божена Врањеш-Шољан, Становништво градова банске Хрватске на пријелазу стољећа (Социјално-економски састав и водећи слојеви 1890-1914), Загреб 1991, стр. 296

Развој становништва једно је од најзначајнијих подручја развоја људског друштва, па је највећи изазов савремене историографије изучавање повијесне димензије демографских кретања, будући да такво изучавање, с обзиром на то да се све друштвене промјене најјасније манифестирају на развој становништва, отвара могућност ширег сагледавања структуралних преобрасби и модернизације свеукупног друштва. Полазећи с таквих позиција, др. Божена Врањеш-Шољан се у овој књизи упустила у анализу развоја социјално-економских односа у градовима и већим насељима банске Хрватске поткрај 19. и почетком 20. стољећа, приказујући, заправо, процес конституирања грађанског друштва на овом подручју. Не желећи да нагађа, она се служи квантитативном методом и тиме као да слиједи оно што је једном давно записао *Georg Kitson Clark*: "Немојте нагађати, покушајте бројити, ако то не можете урадити, признајте да нагађате". Због такве методолошке оријентације основицу, документарне грађе за ову књигу чине одговарајући статистичко-историјски извори, првенствено статистички годишњаци и опћи пописи становништва, те годишњи жупанијски извјештаји. Поред овог читавог богатства документарне грађе, ауторица је консултирала и бројну литературу (библиографија од 115 наслова), што је знатно допринијело увећању знанствене вриједности књиге.

Након што је у уводним напоменама (стр. 9-35) направила преглед и дала оцјену знанствене литературе о развоју становништва хрватских градова, аутор утврђује опћи састав становништва насељених мјеста нагодбене Хрватске од 1890. до 1910. године (стр. 37-91). За утврђивање град-

ског карактера насеља примјењиван је критериј постојећег управно–политичког уређења које за критериј градског насеља није узимало његову величину него правни статус. Према тим правним прописима, у Хрватској је поткрај 19. и почетком 20. стољећа било 17 градова, од којих су 4 (Загреб, Вараждин, Осиек и Земун) били у рангу жупанија, а 13 (Сењ, Бакар, Карловац, Петриња, Сисак, Бјеловар, Крижевци, Копривница, Брод, Пожега, Митровица, Петроварадин, Карловци) у рангу котара. Будући да су нека од ових насеља са статусом града имала једва око 2.000 становника, ауторица је анализирала састав становништва и оних насеља која нису имала правни статус града, али су имала изнад двије хиљаде становника ("већа насеља"). Број таквих насеља је порастао са 71 у 1890. на равно 100 у 1910. години. Из статистичких показатеља што их је ауторица прегледно разврстала у таблице види се да је становништво градова и већих насеља с више од 2.000 становника од 1890. до 1910. релативно брзо расло. У том раздобљу, постотак увећања у насељима с правним статусом града износи 44,65%, а у већим насељима 43,88%, при чему су највећи пораст имале пожешка и загребачка, а најмањи вараждинска и модрушко–ријечка жупанија. С тим у вези, ауторица закључује "да су мањи градови, особито они на простору личко–крбавске, модрушко–ријечке и вараждинске жупаније имали ограничено значење у саставу градских средишта. Носиоци урбанизације били су већи градови (у загребачкој, вировитичкој и пожешкој жупанији, на које је била усмјерена концентрација становништва". (стр. 64–65).

У посебном поглављу ауторица утврђује критерије категоризације и селекције насеља у нагодбеној Хрватској, те за анализу социјално–економске структуре становништва (стр. 93–203), осим оних 17 насеља с правним статусом града, издваја и она насеља која правно немају тај статус, али имају више од 5.000 становника (оваквих је насеља 1890. било 8, а 1910. њихов се број повећао на 14). Основни аргумент за овакав одабир је тај што насеља до 5.000 становника имају сва битна обиљежја сеоског типа насеља. Аутор полази од опће економске структуре становништва, па преко сумарног осврта на економску структуру у градовима и већим насељима појединачно анализира сваки град, уз истодобни преглед његова повијесног развоја. Тадашње су статистике разликовале 11 грана дјелатности ("разреди главних занимања"), али их је ауторица, уз ваљану аргументацију, синтетизирала у 4 главне гране: првотна продукција (пољопривреда); обрт, индустрија и рударство; вјересијство, трговина и промет и остало (јавне службе, надничари, пензионери и слично). Из направљене анализе се види да је велики хендикеп хрватских градова недостатак велике индустрије, јер је знатан дио индустријских подuzeћа био лоциран изван градског подручја. Због тога је велика скупина градова свој просперитет темељила на трговачко–прометној дјелатности.

Након анализе економско–социјалног састава становништва, аутор анализира састав водећег слоја с обзиром на заступљеност појединих грана дјелатности у скупштинама градских и жупанијских територијалних заједница, (стр. 205–264), при чему је грађу, за ову анализу, углавном, црпила из жупанијских извјештаја. Важност овога дијела књиге јесте у томе што омогућава да се, кроз податке о заступљености појединих социјалних слојева (велепосједници, трговци, индустријалци, одвјетници, свећеници и слично), потпуније сагледају друштвени односи у градовима, али и употпуни слика о глобалном друштву.

Особиту позорност у читавој књизи привлачи употреба електроничког рачунара–компјутора – помоћу којег је ауторица обавила квантификацију проблематике, направивши бројне табличне, графичке и картографске прилоге који знатно доприносе прегледности монографије. Све то ову књигу чини веома интересантном и с аспекта метода и резултата необично вриједном.

Хуснија Камберовић